

„*Ante Portas – Studia nad Bezpieczeństwem*”
2019, Nr 2(13)
DOI: 10.33674/20194

Aleksander CZICHOS¹
Polska

IDEA TRÓJMORZA A STOSUNKI POLSKO-LITEWSKIE

(THE IDEA OF THE THREE SEAS AND POLISH-LITHUANIAN
RELATIONS)

Abstrakt:

Koncepcja Trójmorza powróciła w polskiej polityce zagranicznej w formie projektów regionalnych, realizowanych przez kraje Europy Środkowo-Wschodniej, a obejmujących przede wszystkim transport, bezpieczeństwo energetyczne i cyfryzację, nie zapominając jednak także o bezpieczeństwie militarnym. Celem wspólnie podejmowanych przedsięwzięć jest szybkie nadrobienie wieloletnich zaległości regionu, aby dorównać krajom Europy Zachodniej. W Trójmorze zaangażowało się 12 państw regionu, od Bałtyku po Morze Czarne i Adriatyk wyraźnie zaznaczając, że zawarte przez nie porozumienie nie stanowi konkurencji ani dla UE, ani dla NATO. Przy wielu wspólnych punktach działania ujawniają się różnice, wynikające z własnych interesów niektórych krajów. W projekt Trójmorza wpisują się stosunki polsko-litewskie, które po wielu latach chłodnych i obojętnych, uległy istotnej poprawie, po wyborach prezydenckich na Litwie, wygranych przez Gitanasą Nausedę. Już pierwsze spotkania prezydentów Polski i Litwy wykazały ich zbliżone stanowiska wobec wielu kwestii dotyczących obu krajów, z nadzieją na dalszy korzystny rozwój kontaktów dwu- i wielostronnych w regionie, prowadzących do szybkiego jego rozwoju gospodarczego.

Słowa kluczowe:

Trójmorze, interesy państw regionu, relacje polsko-litewskie, Polska, Litwa.

¹ Aleksander Czichos, absolwent Uniwersytetu Łódzkiego i Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego w Częstochowie, obszar prowadzonych badań obejmuje systemy polityczne, geopolitykę, geostrategię, stosunki międzynarodowe, bezpieczeństwo narodowe oraz bezpieczeństwo informacyjne. Email: alex.czichos88@gmail.com

Abstract:

The Three Seas concept has returned in Polish foreign policy in the form of regional projects implemented by the countries of Central and Eastern Europe. Covering primarily transport, energy security and digitization, but not forgetting about military security. The goal of jointly undertaken undertakings is to quickly catch up the region's many years of arrears with Western Europe. Twelve countries from the region, from the Baltic Sea to the Black Sea and the Adriatic Sea, got involved in Three Seas stating that the agreement does not constitute competition for the EU or NATO. At many common points of this action differences arise due to personal interests of some countries. Polish-Lithuanian relations are part of the Three Seas project, which improved after a long time, after the presidential election in Lithuania won by Gitanas Nausėda. The first meetings of the presidents of Poland and Lithuania have already shown their similar positions on many issues concerning both countries. It is hope for further favourable development of bilateral and multilateral contacts in the region.

Key words:

Three Seas, interests of the countries of the region, Polish-Lithuanian relations, Poland, Lithuania.

Ewolucja koncepcji Trójmorza w Europie Środkowo-Wschodniej – rys historyczny

Idea Trójmorza, kontynuująca koncepcję Międzymorza, oparta jest na wspólnych interesach ekonomicznych, obronnych i politycznych państw Europy Środkowo-Wschodniej, ale przede wszystkim na wspólnym dziedzictwie historycznym i kulturowym. W stosunkach polsko-litewskich pojęcie Międzymorza sięga czasów Kazimierza Wielkiego, opisując monarchię łączącą Bałtyk z Morzem Czarnym. Koncepcja kontynuowana była w polskiej polityce zagranicznej przez kolejne stulecia, aż do epoki jagiellońskiej, gdy podpisanie Unii w Krewie (1385 r.), a następnie kolejnych dwustronnych porozumień, po Unię Lubelską (1569 r.) stało się na ponad 200 lat podstawą współpracy polityczno-militarnej w ramach Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Kolejne burzliwe dla Polski stulecia zahamowały rozwój współpracy państw regionu, choć myśl o tym funkcjonowała nadal, w kontekście uniezależnienia się od silnych sąsiadów – Niemiec i Rosji. Odrodziła się w XIX w. w polityce księcia Adama Czartoryskiego, widzącego konfederację Rzeczypospolitej z Czechami, Rumunią, Słowacją, Słowianami Południowymi i Węgrami. Powróciła w okresie międzywojennym, gdy wiele państw regionu odzyskało niepodległość z dążeniem do utrzymania niezależności, zwłaszcza wobec Niemiec i ZSRR, w oparciu o tradycje Unii Polsko-Litewskiej. Idea ta lansowana była przez Józefa

Piłsudskiego, myślącego początkowo o federacji państw regionu, a następnie o ich sojuszu, dla obrony przed agresją ze strony ZSRR. W 1921 r. podpisano Traktat Ryski i zaczęto myśleć o włączeniu do współpracy państw bałkańskich i Czechosłowacji. Pojawiła się też koncepcja Związku Bałtyckiego, łączącego Polskę, kraje bałtyckie i Finlandię oraz – wysunięta przez Józefa Becka – koncepcja „Trzeciej Europy”, nie powiązanej z Wielką Brytanią i Francją. Wszystkie one miały na celu zapewnienie Polsce bezpieczeństwa, wobec trudnego położenia geopolitycznego oraz ekspansywnej polityki Niemiec i ZSRR. W okresie II wojny światowej odnowiła się idea utworzenia federacji Czechosłowacji, Polski, Litwy i Węgier, ewentualnie Rumunii, z założeniem współpracy z federacją grecko-jugosłowiańską. Podpisano nawet (1942 r.) porozumienie o powołaniu Rady Planowania Europy Środkowej i Wschodniej. Próby tej współpracy nie przyniosły efektów, w związku z różnymi stanowiskami stron wobec Niemiec i ZSRR. Próby dwu- i wielostronnej współpracy państw regionu kończyły się niepowodzeniem, wobec obaw o dominację RP. Porozumieniu nie sprzyjały także konflikty graniczne z Czechosłowacją, Ukrainą i Litwą².

Sytuacja geopolityczna po II wojnie światowej na dziesięciolecia zahamowała rozwój współpracy państw Międzymorza, choć wśród polskiej opozycji demokratycznej nadal funkcjonował projekt określany jako ABC – Adriatyk, Bałtyk, Morze Czarne, dotyczący krajów Europy Środkowo-Wschodniej. W 1946 r. w Rzymie, podczas spotkania Klubu Federalnego Środkowo-Europejskiego, podpisano Kartę Wolnego Międzymorza, która w 12 postulatach wykazała wspólne interesy krajów Europy Środkowo-Wschodniej oraz zagrożenia dla zamieszkujących ten obszar 160 mln mieszkańców. W Karcie podkreślono wspólną tożsamość, historię i dziedzictwo kulturowe tych państw oraz wskazano konieczność stworzenia konfederacji państw, ze wspólną polityką zagraniczną, obronną i gospodarczą. W ówczesnej Polsce

² W. Gizicki, P. Łoś, *Geopolityka Trójmorza*, „Przestrzeń Społeczna” 2019, nr 1(17), ss. 123-125; A. Balcer, *Trójmorze – myślenie życzeniowe czy Realpolitik?*, <<https://forumdialogu.eu/2017/10/14/trimarium/>> (30.12.2019); G. Baziur, *Trójmorze jako koncepcja bezpieczeństwa rozwoju ekonomicznego Europy Wschodniej*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, nr 23, s. 25; J. Dutka, *Wpływ realizacji geopolitycznej koncepcji Międzymorza na bezpieczeństwo militarne Polski i Europy Wschodniej w XXI wieku*, „Przegląd Geopolityczny” 2016, nr 16, ss. 121-128; M. Sienkiewicz, *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1/(4), ss. 139-141; L. Sykułski, *Geopolityka. Skrypt dla początkujących*, Częstochowa 2014, ss. 118-129; P. Cieplucha, *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, XCIII, ss. 39-41, 51-52; P. Kular, *Międzymorze – utopia czy alternatywa?*, <<http://www.nowastrategia.org.pl/miedzymorze-utopia-czy-alternatywa/>> (23.12.2019); P. Ukielski, *Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2, ss. 45-46; K. Grygajtis, *Polska polityka zagraniczna 1926-1939: Od koncepcji „Międzymorza” Aleksandra Skrzyńskiego do idei „Trzeciej Europy” Józefa Becka*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2006, nr 2, ss. 173-176.

idea Międzymorza pojawiała się przede wszystkim w grupach opozycyjnych oraz w środowisku emigracyjnym, związanym z paryską „Kulturą” Jerzego Giedroycia³.

Koncepcja utworzenia bloku państw Europy Środkowo-Wschodniej odrodziła się po obaleniu muru berlińskiego i rozpadzie ZSRR, gdy kwestie geopolityczne i bezpieczeństwa w Europie zmieniły polaryzację. Od 1994 r. regularnie odbywają się szczyty prezydentów dotyczące polityki i szeroko pojętego bezpieczeństwa. W latach 1989-91 była niewielka szansa na stworzenie bloku państw między trzema morzami z Polską na czele, dla zahamowania dominacji Niemiec i Rosji. Pierwszą inicjatywą było powołanie (1991 r.) Grupy Wyszehradzkiej (V4), którą tworzą Polska, Czechy, Słowacja i Węgry. Przystąpienie do UE większości państw regionu poprawiło możliwości współpracy, mimo zadawnionych i współczesnych konfliktów etnicznych, religijnych, językowych i granicznych. Państwa coraz silniej postrzegały konieczność bliższej współpracy regionalnej, tak ekonomicznej, jak i w obszarze bezpieczeństwa. Efektem tego jest powołana w 2015 r. z inicjatywy Polski i Chorwacji, ukierunkowana głównie ekonomicznie, złożona z 12 państw członków UE – Austrii, Bułgarii, Chorwacji, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Polski, Rumunii, Słowacji, Słowenii i Węgier – Inicjatywa Państw Trójmorza (IPT), zwana także Inicjatywą Trójmorza (IT). Jest nieformalnym projektem infrastrukturalnym, mającym na celu rozwój państw regionu z północy na południe, dla przeciwwagi dominujących dotąd połączeń zachód-wschód oraz uzupełnienia wspólnego rynku europejskiego. Drugą jest – utworzona w 2015 r. na miniszczycie NATO z inicjatywy Polski i Rumunii – „Bukareszteńska Dziewiątka” (B9), którą tworzą państwa Grupy Wyszehradzkiej oraz Litwa, Łotwa, Estonia, Bułgaria i Rumunia⁴.

Współczesne koncepcje Trójmorza a sytuacja geopolityczna w regionie

We współczesne pojęcie Trójmorza wpisuje się trójkąt geopolityczny leżący między Bałtykiem, Morzem Czarnym i Adriatykiem, stanowiący

³ W. Gizicki, P. Łoś, *op. cit.*, s. 123; J. Dudka, *op. cit.*, ss. 128-129; M. Sienkiewicz, *op. cit.*, ss. 141-143; L. Sykulski, *op. cit.*, ss. 123-129; P. Cieplucha, *op. cit.*, ss. 40-41.

⁴ G. Baziur, *op. cit.*, ss. 25-34; W. Gizicki, P. Łoś, *op. cit.*, s. 124; P. Żurawski vel Grajewski, *Polska dyplomacja jest skuteczna*, <<https://gpcodziennie.pl/110838-polskadyploamacjajestskuteczna.html>> (23.12.2019); M. Miernicka, *Spotkanie Bukareszteńskiej Dziewiątki*, <www.polska-zbrojna.pl/home/articleshow/28005?t=Spotkanie-Bukareszteskiej-Dziewiatki> (26.12.2019); R. Lesiecki, *Ministrowie obrony 9 państw regionu po rozmowach w Warszawie. „Współpraca to źródło naszego sukcesu”*, <www.defence24.pl/ministrowie-obrony-9-panstw-regionu-po-rozmowach-w-warszawie-wspolpraca-to-zrodlo-naszego-sukcesu> (26.12.2019); *Łączy nas nie tylko obronność i energetyka. Blisko sojusz Polski i Litwy*, <<https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2342220>> (30.12.2019); M. Sienkiewicz, *op. cit.*, ss.142-143; L. Sykulski, *op. cit.*, ss. 129-134; P. Ukielski, *op. cit.*, ss. 45-46.

newralgiczny obszar dla bezpieczeństwa gospodarczego i militarnego tej części Europy. Za inicjatorów odrodzenia idei Trójmorza uważa się prezydenta Polski Andrzeja Dudę i prezydent Chorwacji Kolindę Grabar-Kitarović. IPT jest współczesną koncepcją Międzymorza, silnie kojarzącego się historycznie i geopolitycznie. W obecnych założeniach celem IPT jest przekonanie państw zachodnich, że Europa Środkowa i Wschodnia nie jest obszarem peryferyjnym, a poprzez zacieśnienie współpracy gospodarczej i infrastrukturalnej państw regionu oraz w obszarze bezpieczeństwa, może stać się bardziej spójna i efektywna także w ramach UE i NATO, przy zachowaniu integralności terytorialnej. Pierwszy szczyt IPT miał miejsce w chorwackim Dubrowniku w sierpniu 2016 r., przyjmując „Wspólną deklarację w sprawie Inicjatywy Trójmorza”. Obejmuje ona cele i zasady współpracy w obszarze głównie energetyki oraz cyfryzacji i transportu, co ma wzmocnić bezpieczeństwo i konkurencyjność państw regionu, ale także całej UE. Na drugim szczycie w lipcu 2017 r. w Warszawie gościem był prezydent USA Donald Trump, wspierający projekt, nie przybyli natomiast prezydenci Czech i Austrii. Trzeci szczyt odbył się we wrześniu 2018 r. w Bukareszcie, gdzie utworzono fundusz inwestycyjny dla finansowania infrastruktury i energetyki. W tym szczycie w charakterze stałego obserwatora przy IPT zadebiutowały na własną prośbę Niemcy⁵.

IPT podkreśla, że jest wyłącznie projektem gospodarczym i infrastrukturalnym o znaczeniu regionalnym, nie stanowi zatem alternatywy dla UE, choć może być tak postrzegana. Najistotniejszą kwestią jest bezpieczeństwo energetyczne, wobec uzależnienia prawie wszystkich krajów od surowców z Rosji. Priorytetem IPT jest zatem utworzenie korytarza Północ-Południe, łączącego terminal gazowy w Świnoujściu z powstającym jego chorwackim odpowiednikiem. Projekt zawiera także otwarcie gazociągu polsko-norwesko-duńskiego Baltic Pipe, który ma zostać połączony z polsko-chorwackim, z jednoczesnym zwiększeniem dostaw gazu z innych państw, mających ceny niższe niż Gazprom. W planach jest również budowa podmorskiego kabla elektroenergetycznego Harmony Link, celem synchronizacji systemów państw bałtyckich z unijnymi. Inaczej natomiast prezentuje się kwestia europejskich szlaków transportowych i komunikacyjnych. Projekt IPT mówi o utworzeniu rozgałęzionych lądowych połączeń północ-południe. Porozumienie w kwestii Via Carpatia podpisali w 2016 r. w Warszawie przedstawiciele Litwy, Polski, Słowacji, Ukrainy, Turcji i Węgier, a nieco później także Bułgaria. Via Carpatia łączyć ma Litwę, poprzez Polskę i Słowację z Węgrami, biegnąc dalej do Rumunii, Bułgarii i Grecji, z odgałęzieniami ku Ukrainie, Turcji i Białorusi oraz ku portom w Gdańsku i Gdyni. Droga ta krzyżuje się ze szlakiem komunikacyjnym TRACEA, do

⁵ G. Baziur, *op. cit.*, ss. 24-27; W. Gizicki, P. Łoś, *op. cit.* ss.123-126, 8; P. Żurawski vel Grajewski, *op. cit.*; A. Balcer, *op. cit.*; M. Sienkiewicz, *op. cit.*, ss. 142; P. Ukielski, *op. cit.*, ss. 46-51.

którego należy UE oraz Mołdawia, Ukraina, Turcja, kraje Kaukazu Południowego i Azji Centralnej. Na północy Via Carpatia łączyć się ma z już częściowo zrealizowaną drogą ekspresową Via Baltica, łączącą Polskę z krajami bałtyckimi i kraje te ze sobą. Finlandia planuje wybudowanie podmorskiego tunelu łączącego Helsinki z Tallinem. Te inwestycje mają ściągać zachodnich inwestorów oraz wyrównać różnice gospodarcze, transportowe, energetyczne i telekomunikacyjne między państwami regionu, przy zachowaniu pełnej współpracy wynikającej z członkostwa w UE. Inne spojrzenie na kwestię europejskich korytarzy komunikacyjnych ma UE, której założeniem nie jest wspieranie prostego połączenia północ-południe, łączącego Bałtyk z Półwyspem Bałkańskim, ale rozgałęzionych połączeń, mających służyć wszystkim członkom UE, w ramach TEN-T. UE widzi pięć podstawowych korytarzy: Ren-Dunaj, Orient-EastMed, Śródziemnomorski, Morze Północne-Bałtyk i Adriatyk-Bałtyk, łączące północ z południem oraz zachód ze wschodem Europy. Plany UE włączają w ten ogólnoeuropejski projekt modernizację i budowę infrastruktury kolejowej, drogowej, lotnisk i portów oraz regulację rzek⁶.

Najważniejszą rolę w IPT odgrywają państwa Grupy Wyszehradzkiej, o silnym wspólnym potencjale politycznym i gospodarczym, osiągające w wewnętrznej i zewnętrznej wymianie gospodarczej wyższe korzyści, niż przykładowo w handlu z Rosją. Państwa V4 jako najsilniejsze skupiają wokół siebie od jednego do kilku innych partnerów, którzy dołączają do konkretnych projektów regionalnych. Bywają też projekty realizowane dwustronnie. Z punktu widzenia gospodarczego i politycznego wskazane jest także zaproszenie do porozumienia krajów leżących w regionie lub jego pobliżu, zwłaszcza krajów skandynawskich, ale także Ukrainy. Kraje Trójmorza leżąc blisko siebie, mają większe możliwości wzajemnych stabilnych kontaktów politycznych i handlowych oraz zapewnienia rynków pracy mieszkańcom i możliwości rozwoju przedsiębiorcom. Przy nastawionej na eksport gospodarce większości państw regionu konieczny jest dalszy rozwój infrastruktury transportowej, która już znacznie poprawiła się, jednak wymaga nadal wielu inwestycji. Nie należy też zapominać o wewnętrznym zróżnicowaniu państw Trójmorza. Austria, Estonia, Litwa, Łotwa, Słowenia, Słowacja są w strefie euro, Bułgaria, Chorwacja i Rumunia sprzyjają przyjęciu tej waluty, natomiast Czechy, Polska i Węgry mają do niej stosunek niechętny. Wszystkie państwa poza Austrią należą do NATO. Bułgaria, Chorwacja i Rumunia pozostają poza strefą Schengen⁷.

⁶ G. Baziur, *op. cit.*, ss. 27-28, 31-32; W. Gizicki, P.Łoś, *op. cit.*, ss. 126-128; P. Żurawski vel Grajewski, *op. cit.*; A. Balcer, *op. cit.*; M. Sienkiewicz, *op. cit.*, ss. 146-150; P. Ukielski, *op. cit.*, ss. 51-53.

⁷ G. Baziur, *op. cit.*, ss. 29-31; W. Gizicki, P.Łoś, *op. cit.*, s. 127-128; A. Balcer, *op. cit.*; M. Sienkiewicz, *op. cit.*, s. 142.; *Międzymorze – utopia...*, *op. cit.*

W opinii władz polskich Trójmorze nie jest inicjatywą ani antyeuropejską, ani antyniemiecką, może być natomiast postrzegana jako antyrosyjska. Rosja bowiem korzysta na braku pełnej jedności wśród krajów UE, choćby w kwestii Nord Stream II, a ponadto prowadzi wrogie działania wobec swoich dawnych republik nadbałtyckich (w Estonii i na Łotwie mieszka ok. 20% mniejszości rosyjskiej). IPT leży na pewno w interesie Polski i Chorwacji, pozostałe państwa zajmują zróżnicowane stanowiska. Zacieśnieniu kontaktów nie sprzyjały chłodne przez wiele lat stosunki Polski z Litwą oraz indywidualne posunięcia państw IPT, różnie postrzegających zasadność i atrakcyjność tego projektu regionalnego, kierując się przede wszystkim własnymi interesami. Węgry w przeddzień szczytu IPT w Warszawie podpisały z Gazpromem porozumienie w sprawie dostaw gazu w projekcie Turkish Stream (dostarczanie gazu do Europy Środkowej z pominięciem Ukrainy), do którego należy już Bułgaria, a zainteresowanie nim wykazują Austria i Słowacja. Dla Czech bardziej korzystne są relacje z Niemcami. Litwa początkowo wyraziła duże zaniepokojenie wzrostem znaczenia Polski w regionie, a Rumunia – niezadowolenie z samodzielnych wystąpień Polski w na forum UE, bez konsultacji niektórych działań z partnerami w regionie. Mimo założeń IPT o współpracy głównie ekonomicznej, problemem pozostają współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa w regionie. Służyć temu ma wspomniana już Bukareszteńska Dziewiątka (B9), której kraje, mające lądowe lub morskie granice z Rosją, wystąpiły do NATO o wzmocnienie wschodniej flanki, a wniosek – poparty przez pozostałe, poza Bułgarią, został przyjęty na szczycie NATO w Warszawie w 2016 r. i szybko realizowany⁸.

Stosunki polsko-litewskie a koncepcja Trójmorza

W IPT wpisują się dwustronne stosunki polsko-litewskie, które – historycznie przez stulecia dobre – zdecydowanie pogorszyły się w okresie międzywojennym, a znacznie podczas II wojny światowej. Niewiele zmienił upadek komunizmu i ogłoszenie przez Litwę niepodległości. W świadomości Litwinów pozostało bowiem ugruntowane historią dążenie wielu polskich środowisk politycznych (w Polsce i na Wileńszczyźnie) do polonizacji nie tylko Litwinów, ale także Białorusinów i Ukraińców oraz przyłączenia tych ziem do Polski. Stosunki polsko-litewskie uległy pewnej poprawie za prezydentury Lecha Kaczyńskiego w Polsce i Valdasasa Adamkusa na Litwie. Trudna była także początkowa współpraca obu krajów w ramach UE i NATO, wskazująca na niechęć do rozwiązania dawnych konfliktów i do budowania wspólnej polityki w Europie Wschodniej. Na przeszkodzie stanęły przede wszystkim postanowienia Litwy o ograniczaniu praw mniejszości polskiej, w

⁸ G. Baziur, *op. cit.*, ss. 25-34; W. Gizicki, P. Łoś, *op. cit.*, s. 4; P. Żurawski vel Grajewski, *op. cit.*; M. Miernicka, *op. cit.*; R. Lesiecki, *op. cit.*; Dutka J., *op. cit.*, ss. 134-135; M. Sienkiewicz, *op. cit.* s. 145.

tym do nauczania języka polskiego w szkołach, a także niechęć do zwrotu zagrabionych za czasów komunistycznych majątków Polaków, czy stosowany do 2004 r. zakaz używania nazwy „Armia Krajowa” przez polskich kombatantów. W opiniach analityków prezydent Dalia Grybauskaite nie prowadziła polityki propolskiej, nie należała do polityków sympatyzujących z Polakami, wielokrotnie sprzeciwiała się postulatowi zgłaszanemu przez Polskę i mniejszość polską na Wileńszczyźnie. Za jej prezydentury obydwa kraje utrzymywały poprawne kontakty polityczne i gospodarcze, ale w społeczeństwie litewskim nasilał się antypolski nacjonalizm. Współpraca obejmowała także obszar bezpieczeństwa militarnego, czego przykładem może być zakup przez Litwę polskich wyrzutni rakiet Grom. Ówczesne litewskie elity polityczne w ramach Strategii Bezpieczeństwa Narodowego Litwy postrzegały Polskę jako sojusznika, który jako najbliższy sąsiad może najszybciej udzielić pomocy w przypadku zbrojnego konfliktu, w który wciągnięta została by niewielka litewska armia. Nie było jednak mowy o zawieraniu dodatkowego sojuszu. Litwa optowała wyłącznie za NATO, jako jedynym strategicznym sojusznikiem. Jednym z nielicznych wspólnych punktów tamtego okresu było porozumienie z Polską w kwestii udzielenia Litwie wsparcia w przypadku pojawienia się konfliktu z komisarzem Fransem Timmermansem. Niechętnemu Polsce nastawieniu polityki władz litewskich nie zmienił też, kontynuowany do chwili obecnej, udział polskiego lotnictwa (Baltic Air Policing) w zabezpieczeniu przestrzeni powietrznej, podobnie jak pozostałych państw bałtyckich. Jeszcze w 2018 r. komentarze dotyczące tych kontaktów, oceniały je jako poprawne, ale raczej w formie dreptania „w miejscu zamiast wspólnej polityki w regionie”. Wzajemne wizyty oficjalne od początku lat 90-tych do 2018 r. sprowadzały się bowiem do uścisków dłoni dla fotoreporterów oraz ogólnikowych rozmów dotyczących bezpieczeństwa międzynarodowego i energetycznego, partnerstwa wschodniego i projektu Via Baltica, czy problemu Ukrainy⁹.

W rozmowach polsko-litewskich wielokrotnie poruszane były kwestie mniejszości narodowych, nie wpływając jednak w żaden sposób na poprawę sytuacji polskiej mniejszości na Wileńszczyźnie. Pozytywny sygnał w tej kwestii pojawił się w lutym 2018 r., w pierwszym dniu wizyty prezydenta Andrzeja Dudy, goszczonego w Wilnie przez prezydent Dalię Grybauskaite. Popłynął on jednak nie ze strony władz, ale ze strony opozycyjnej Litewskiej

⁹ J. Bereza, *Polska-Litwa: dreptanie w miejscu zamiast wspólnej polityki w regionie*, <www.pch24pl/polska-litwa-dreptanie-w-miejscu-zamiast-wspolnej-polityki-w-regionie.58-598,i.html> (30.12.2019); G. Baziur, *op. cit.*, s. 34; *Prezydenci Polski i Litwy o współpracy w ramach państw Trójmorza*, <<https://www.gospodarkamorska.pl/Administracja,Prawo/-prezydenci-polski-i-litwy-o-wspolpracy-w-ramach-panstw-trojmorza.html>> (30.12.2019); *Ekspert: Litwa sygnalizuje, że Polska jest jej najważniejszym partnerem*, <<https://polskie-radio24.pl/5/1223/Artykul/2342404>> (30.12.2019); B. Łapszewicz, *Nowy prezydent Litwy z pierwszą oficjalną wizytą w Polsce*, <<https://kurierwilenski.lt/2019/07/15>> (31.12.2019); P. Cieplucha, *op. cit.* ss. 43-49; *Międzymorze – utopia...*, *op. cit.*

Partii Socjaldemokratycznej, która złożyła w litewskim sejmie projekt ustawy łagodzącej restrykcyjne przepisy dotyczące mniejszości narodowych, zezwalając m.in. na używanie dwujęzycznych tablic oraz wprowadzenia dwujęzyczności w urzędach i szkołach, w miejscowościach przez nie zamieszkanym, co przez mniejszość polską zostało pozytywnie ocenione. Z drugiej jednak strony sytuacji nie poprawiło, a wręcz jej zaszkodziło stwierdzenie prezydenta Dudy, który podczas spotkania z Polakami w Wilnie stwierdził: „Nie miejmy zbyt wygórowanych żądań”. Polskie i litewskie komentarze do tej wypowiedzi były niekorzystne dla prezydenta, bowiem pozwoliła ona stronie litewskiej na dalsze opóźnianie realizacji konwencji dotyczących praw mniejszości, a co za tym idzie – utrwalanie wzajemnej wrogości. Do komentarzy włączyły się także portale rosyjskojęzyczne twierdzące, że Duda „włożył nóż w ręce władz litewskich”, przypominając przy tym, że w litewskich dokumentach bezpieczeństwa jako jedno z zagrożeń wymieniane są „ruchy polskich nacjonalistów” i izolacja „mniejszości polskiej na Litwie”. Wszystkie wypowiedzi zaznaczały, że ten stan rzeczy niekorzystnie wpływa na rozwój dwustronnych stosunków, które – mimo małych kroków, jakimi były m.in. połączenia drogowo-kolejowe – mogłyby być szersze i bardziej aktywne. Byłoby to bardzo wskazane, zwłaszcza w kontekście innego aktora sceny politycznej regionu – Rosji, obserwującej każdy konflikt polsko-litewski, a zainteresowanej budową rurociągu Nord Stream II, na co nie zgadza się ani Polska, ani Litwa¹⁰.

Uregulowanie i poprawa stosunków polsko-litewskich jest zatem jednym z priorytetów dla rozwoju i bezpieczeństwa regionu, z wielu inwestycjami przyjętymi także w założeniach IPT, do którego przystąpiły obydwa kraje. Znaczący postęp w odbudowie pozytywnych stosunków obu krajów rozpoczął się w połowie 2019 r., po wygranych w maju wyborach prezydenckich przez niezależnego ekonomistę Gitanasa Nausedę, byłego doradcę prezesa banku SEB, wybranego drugiej turze 74% głosów. Duża część tych głosów oddana była w regionach zamieszkanym przez mniejszość polską na Litwie. Prezydent podkreślił to mówiąc, że „mniejszości narodowe na Litwie to nie jest nasz problem, to jest nasze bogactwo”. Nauseda uchodzi za konserwatystę, który postanowił kontynuować politykę Dalii Grybauskaite, zwanej „żelazną damą”, ze względu na jej ostre podejście do Rosji, którą nazywała „państwem terrorystycznym”. Wskazał jednak na konieczność utrzymywania dobrych gospodarczych i kulturalnych stosunków z tym krajem, mimo jego agresywnej polityki. Prezydent Nauseda postanowił swoją pierwszą oficjalną zagraniczną wizytę złożyć w Polsce, w której widzi dobrego partnera dla rozwoju wzajemnych stosunków w obszarze gospodarczym i społecznym oraz szeroko pojętego bezpieczeństwa. Prezydent wraz z małżonką Dianą odwiedził Polskę w lipcu 2019 r. Określając ostatnie relacje polsko-litewskie jako „pewną stagnację”, wyraził chęć wznowienia funkcjonowania – działającego do 2009

¹⁰ J. Bereza, *op. cit.*

r. – Komitetu Konsultacyjnego Prezydentów, z omawianiem aktualnych problemów przez doradców, co spotkało się z akceptacją prezydenta Dudy. Opinie polityków i analityków podkreślają istotną rolę tej wizyty, wskazując na otwartość Nausedy na powrót dobrosąsiedzkich stosunków między obu państwami, choć komentarze działaczy mniejszości polskiej na Litwie są nadal ostrożne. Z jednej strony uważają, że wieloletni związek Nausedy z ekonomią nie pozwoli mu na odejście od kontaktów z dobrze rozwijającą się polską gospodarką, z drugiej jednak radzą poczekać na dalszy rozwój współpracy, nauczeni doświadczeniem dziesięcioletniej prezydentury Dalii Grybauskaitė. Wskazują też pozytywne zjawiska, jak choćby – poza wzajemnymi wizytami na najwyższych szczeblach – nawiązanie współpracy między różnymi organizacjami obu krajów, czy wspólne obchody rocznicy Unii Lubelskiej, co jeszcze do niedawna nie byłoby możliwe ze strony Litwy¹¹.

W trakcie wizyty omawiano bardzo istotne od wielu lat problemy mniejszości polskiej na Litwie. Nauseda stwierdził, że nie mogły one być dotąd rozwiązane, prawdopodobnie wobec braku woli politycznej. W kwestii oświaty prezydent stwierdził, że poczynił już pierwsze kroki, spotykając się z jej litewskimi przedstawicielami i choć istnieje jeszcze wiele problemów, to jest nadzieja na utworzenie sieci szkół z polskim językiem nauczania. Zaproponował dalsze bezpośrednie negocjacje na szczeblu ministrów edukacji obu krajów. Drugim problemem jest pisownia polskich nazwisk w litewskich dokumentach. Ta kwestia wg Nausedy jest bardziej skomplikowana, ponieważ decyzje leżą w gestii litewskiego parlamentu, w którym zdania są bardzo podzielone (trzy stanowiska ugrupowań sejmowych, dotychczas bez porozumienia, ale rozwiązania są poszukiwane). Jako rozwiązany problem mniejszości polskiej podał decyzję o zezwoleniu na polskojęzyczne nazwy miejscowości na tabliczkach informacyjnych, umieszczanych na prywatnych posesjach, na obszarach zamieszkałych przez mniejszość polską. Pozytywnym krokiem jest także otwarcie w Wilnie Centrum Języka Polskiego i Kultury oraz plany otwarcia w Suwałkach Litewskiego Centrum Kultury i Edukacji. Mimo wielu braków, ostatnie wybory na Litwie pokazały wzrost politycznego znaczenia mniejszości polskiej. Przykładem tego jest choćby zawiązanie koalicji partii litewskich – Litewskiego Związku Rolników i Zielonych (LVZS), Litewskiej Socjaldemokratycznej Partii Pracy (LSDDP), partii Porządek i Sprawiedliwość (TT) oraz Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związku Chrześcijańskich Rodzin (AWPL-ZChR). W nowym rządzie Litwy znalazło się dwoje ministrów narodowości polskiej, obejmując funkcje

¹¹ J. Bereza, *op. cit.*; *Ekspert: Litwa sygnalizuje... op. cit.*; *Łączy nas nie tylko obronność...*, *op. cit.*; *Litwa: dwoje Polaków w odnowionym rządzie*, <www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-08-07> (31.12.2019); M. Kokot, *Bankowiec nowym prezydentem Litwy*, <<https://wyborcza.pl/7,75399,24830960,bankowiec-nowym-prezydentem-litwy.html>> (31.12.2019); B. Łapszewicz, *op. cit.*; *Wybory prezydenckie na Litwie wygrał kandydat niezależny Gitanas Nauseda*, <<https://forsal.pl/artykuly/1414319>> (31.12.2019).

ministra transportu (Jarosław Narkiewicz, AWPL-ZChR) i ministra spraw wewnętrznych (Rita Tamaszuniene, z tej samej partii). Innym przykładem jest powołanie Jarosława Niewierowicza na funkcję doradcy prezydenta Nausedy, Polak jest także doradcą litewskiego premiera Sauliusa Skvernelisa. W Warszawie prezydent spotkał się z przedstawicielami litewskiej mniejszości w Polsce¹².

Obydwaj prezydenci poruszali także kwestie współpracy obu państw w kwestiach bezpieczeństwa w regionie, zwłaszcza wobec imperialistycznej postawy Rosji i działań hybrydowych. Poruszano też problemy dotyczące sytuacji na Ukrainie i Białorusi. Komentarze wyraźnie wskazują, że Polska jest i będzie dla Litwy najbardziej wiarygodnym gwarantem bezpieczeństwa, zwłaszcza wobec położenia geograficznego tego kraju, pomiędzy Białorusią a rosyjskim obwodem kaliningradzkim, a zatem w obszarze zagrożonym konwencjonalnymi i hybrydowymi działaniami ze strony Rosji. Wsparcia w tych problemach udziela Litwie Polska. Obie strony zgadzają się co do konieczności utrzymania i zintensyfikowania regionalnej współpracy wojskowej w ramach wschodniej flanki, ze zwiększeniem obecności państw NATO, a Ministerstwo Spraw Zagranicznych Litwy wyraża zadowolenie ze zwiększenia liczby żołnierzy amerykańskich w Polsce. Omawiano również kwestie dotyczące współpracy z UE oraz jej politykę wschodnią, w aspekcie Partnerstwa Wschodniego i rozszerzania unii¹³.

W trakcie wizyty omawiano również bardzo istotne dla obu krajów, ale także dla Trójmorza kwestie dotyczące rozwoju infrastruktury i bezpieczeństwa energetycznego. Chodzi o połączenia drogowe Via Carpatia i Via Baltica oraz będącą już w trakcie realizacji (bardzo zaawansowanej na obszarze Litwy) linię kolejową Rail Baltica, a także o przesył energii elektrycznej i przede wszystkim przesył gazu. W tym ostatnim przypadku rozpoczęto już budowę Gazociągu Polska-Litwa (interkonektor gazowy, GIPL), łączącego systemy przesyłu gazu obu krajów. Projekt ten został uznany przez KE za kluczowy i otrzymał status „projektu o znaczeniu wspólnotowym” (PCI) z możliwością dofinansowania. Obydwa kraje zobowiązały się oddać gazociąg końca grudnia 2021 r. Po wielokierunkowych rozmowach, obie strony stwierdziły, że są dla siebie ważnymi partnerami, tak w zakresie bezpieczeństwa energetycznego i inwestycyjnego, jak i w kwestiach eksportowych, z nadzieją na rozwijanie tej współpracy¹⁴.

O znacznej poprawie polsko-litewskich stosunków i zmianie niechętnego nastawienia Litwinów do Polski, świadczyć mogą także uroczyste pochówki

¹² *Prezydenci Polski i Litwy o..., op. cit.; Ekspert: Litwa sygnalizuje..., op. cit.; Łączy nas nie tylko..., op. cit.; Litwa: dwoje Polaków w..., op. cit.; M. Kokot, op. cit.*

¹³ *Prezydenci Polski i Litwy o..., op. cit.; Ekspert: Litwa sygnalizuje..., op. cit.; Łączy nas nie tylko..., op. cit.; B. Łapszewicz, op. cit.*

¹⁴ *Prezydenci Polski i Litwy o..., op. cit.; Ekspert: Litwa sygnalizuje..., op. cit.; Łączy nas nie tylko..., op. cit.; B. Łapszewicz, op. cit.*

odnalezionych szczątków polskich żołnierzy i powstańców. We wrześniu 2019 r. na cmentarzu w Ejszyskach odbył się pogrzeb czterech nieznanymi żołnierzy Armii Krajowej odnalezionych przez IPN w rejonie sołecznickim. W uroczystości wzięli udział przedstawiciele parlamentów Polski i Litwy oraz władz samorządowych, a także pracownicy IPN, kombatancki i mieszkańcy okolicy. Był to już kolejny pochówek odnalezionych w wielu miejscach i ekshumowanych szczątków żołnierzy AK, chowanych następnie w grobach bezimiennych lub – po identyfikacji – w imiennych. W listopadzie 2019 r. z dwudniową wizytą na Litwie przebywał prezydent Andrzej Duda z małżonką Agatą, by – wraz z litewską parą prezydencką – wziąć udział w uroczystym pogrzebie na cmentarzu na Rossie szczątków straconych w Wilnie dowódców i uczestników powstania styczniowego. W pogrzebie wzięli także udział przedstawiciele władz Łotwy, Białorusi i Ukrainy, a także innych narodów, obecni byli również reprezentanci Izraela. W przeddzień pogrzebu odbyły się oficjalne rozmowy prezydentów Polski i Litwy. Poruszano szerokie spektrum aktualnych problemów, potwierdzając zbliżone stanowiska obu krajów, w tym dotyczące stosunku do Rosji, współpracy w ramach NATO i UE oraz wspólnych projektów regionalnych, w zakresie infrastruktury, energetyki, bezpieczeństwa i współpracy militarnej. W ramach NATO chodzi przede wszystkim o większy wkład obu państw, aby móc więcej uzyskać w zamian, czego najlepszym przykładem jest zwiększenie liczby amerykańskich żołnierzy w Polsce, co Litwa odczytuje jako gwarancje swojego bezpieczeństwa. Wspólne stanowisko obu prezydentów dotyczy także przyszłego budżetu UE i wielkości środków skierowanych na Wspólną Politykę Rolną i politykę spójności. Środki te nie powinny być zmniejszane, bowiem polityka spójności jest bardzo istotna nie tylko dla naszego regionu, ale i dla całej UE. Aby zwiększyć otwartość naszych rynków, konieczny jest rozwój infrastrukturalny w stopniu, jaki prezentuje Europa Zachodnia. Odnosząc się do kwestii mniejszości polskiej na Litwie i litewskiej w Polsce prezydent Duda stwierdził, że podpisywane przez ministrów edukacji porozumienia dadzą pozytywne efekty. W opiniach obu prezydentów i w komentarzach obecne stosunki polsko-litewskie są bardzo dobre, co podkreśla zgodność poglądów w wielu kwestiach. Litewski politolog Andrzej Pukszo uważa, że obydwa kraje mają wspólną wizję tak w polityce zagranicznej, jak i dotyczącą bezpieczeństwa, a relacje między obu prezydentami zaczynają przypominać te łączące prezydenta Lecha Kaczyńskiego i Valdasą Adamkusa. Podkreślając symboliczne dla przyjaźni polsko-litewskiej znaczenie pochówku powstańców styczniowych, prezydent RP określił to wydarzenie jako znamienne dla „naszej tożsamości i pamięci historycznej”. Prezydent Duda zaprosił prezydenta Nausedę na obchody 610 rocznicy bitwy pod Grunwaldem w 2020 r. Zaproszenie zostało przyjęte¹⁵.

¹⁵ I. Lewandowska, *Na imię mają Wolna Polska – pogrzeb nieznanymi żołnierzy AK w Ejszyskach*, <<https://kurierwilenski.lt/2019/09/10>> (31.12.2019); *Prezydenci Polski i Litwy*

Zacieśniająca się współpraca Polski i Litwy wpisuje się również w projekty Inicjatywy Państw Trójmorza. W ocenie Andrzeja Pukszo Litwini zaczęli rewidować swoje poglądy dotyczące historycznego wielkiego państwa, utworzonego na podstawie Unii Lubelskiej, czyli Rzeczypospolitej Obojga Narodów, współtworzonej do końca XVIII w., będącej zjednoczoną ojczyzną obu narodów, rozpościerającą się od Bałtyku do Morza Czarnego, za którą oddawano życie. Koncepcja Trójmorza w obecnej sytuacji geopolitycznej, przy pięknych podwalinach historycznych i współczesnych realiach, powinna być traktowana jako możliwość wzmocnienia szeroko pojętego bezpieczeństwa (energetycznego, transportowego, gospodarczego i w komunikacji cyfrowej) państw Europy Wschodniej, przy zachowaniu ich pełnej integralności terytorialnej. Wzmogłoby to geopolityczne i geostrategiczne znaczenie regionu, przy ścisłej współpracy z UE i NATO, bez tworzenia kolejnych, konkurencyjnych wobec nich, struktur organizacyjnych. Założeniem IPT wg władz polskich nie jest utworzenie „federacji środkowo-europejskiej pod polską hegemonią”, ale kontynuowanie korzystnej dla wszystkich stron współpracy państw regionu w ramach gospodarczo silnej UE i militarnie silnego NATO, co może zagwarantować regionowi bezpieczeństwo polityczne, ekonomiczne i militarne. Działania w ramach tej nieformalnej platformy mają na celu rozwój infrastrukturalny i gospodarczy państw Europy Środkowej i Wschodniej na osi północ-południe, przyczyniając się do zbliżenia do tych łączących już Zachód ze Wschodem, a zarazem do wzmocnienia UE. Mimo różnych ocen IPT przez poszczególne państwa regionu, władze polskie podtrzymują zdanie, że podstawowym celem jest poprawa regionalnego rozwoju gospodarczego państw między trzema morzami, przede wszystkim w zakresie zintegrowanej infrastruktury, obejmującej zwłaszcza transport, energetykę i cyfryzację. Zdaniem Polski IPT nie ma charakteru antyeuropejskiego, wręcz przeciwnie – uzupełnia go o lokalne inicjatywy, pozwalając na odrobienie opóźnień z przeszłości. Nie jest projektem geopolitycznym, ani geostrategicznym, nie ma celu utworzenia bloku państw oddzielających Niemcy i Rosję, choć przez niektórych porównywany jest do międzywojennej idei Międzymorza. Kolejny – czwarty szczyt Inicjatywy Trójmorza odbędzie się w Estonii¹⁶.

o..., *op. cit.*; *Para prezydencka z wizytą na Litwie*, <www.prezydent.pl/aktualności/wizyty-zagraniczne/art,357,litwa.html> (31.12.2019); M. Kozłowska, *Prezydent: relacje polsko-litewskie są tak dobre, jak nie były od dawna*, <<https://dzieje.pl/aktualności>> (31.12.2019); I. Lewandowska, *Braterstwo jak za czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Echa wizyty prezydenta Dudy na Litwie*, <<https://niezależna.pl/299032>> (31.12.2019); *Duda: relacje Polski i Litwy są tak dobre, jak nie były od dawna*, <www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-11-21> (31.12.2019).

¹⁶ J. Dutka, *op. cit.*, ss. 123-126, 133-135; I. Lewandowska, *Braterstwo...*, *op. cit.*; *Łączy nas nie tylko...*, *op. cit.*; *Ekspert: Litwa sygnalizuje...*, *op. cit.*; Sienkiewicz M., *op. cit.*, ss. 139, 146-150; P. Ukielski, *op. cit.*, ss. 46-49.

Wnioski

Projekt Trójmorza w założeniach ma prowadzić do rozwoju infrastrukturalnego regionu, w zakresie infrastruktury transportowej oraz energetyki, w tym dywersyfikacji dostaw gazu. W miarę upływu czasu ujawniają się jednak coraz głębsze różnice interesów poszczególnych państw, czego dobitnym przykładem są Węgry i ich umowa z Gazpromem. Brak jedynomyślności dotyczył także m.in. braku poparcia ze strony Bułgarii na wzmocnienie wschodniej flanki NATO. Różnice dotyczą także stosunku poszczególnych państw do waluty euro. Mimo zapewnień Polski o nieszkodliwości IPT dla interesów UE, wiele państw regionu nie widzi konieczności tworzenia nowej struktury w formie Unii Europejskiej „bis”, równoległej do sprawdzonej i dobrze funkcjonującej. Proponowany przez polskie władze projekt sceptycznie przyjmowany jest przez UE, pogarsza też stosunki z Niemcami i Francją, ukazując Polskę jako kraj dążący do pełnienia roli hegemonu w regionie. Część projektów IPT nie wpisuje się w założenia UE, jak choćby część regionalnej infrastruktury drogowej. Założenia UE przewidują bowiem utworzenie rozgałęzionej sieci dróg łączących wszystkie kraje Europy, w których mieści się połączenie Bałtyku z Adriatykiem. Proponowane przez polskie władze projekty są bardzo kosztownymi inwestycjami, przy niewielkich możliwościach finansowych państw regionu, a mogłyby być zrealizowane, gdyby zostały wplecione w ogólnoeuropejskie projekty UE. Z pewnością państwa Europy Środkowo-Wschodniej mają za sobą wielodziesięcioletnie przykre doświadczenia, których efektem były i są opóźnienia w rozwoju, stopniowo odrabiane dzięki członkostwu w UE i NATO. Ścisła współpraca w regionie jest zatem bardzo wskazana, dla realizacji lokalnych projektów. Nie musi mieć jednak takiej formy, jak IPT. Najlepszym przykładem wielowiekowych dobrych kontaktów regionalnych są obecne stosunki polsko-litewskie, korzeniami sięgające XIV w., które rozkwitły za czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Po okresach historycznych burz i dwustronnych nieporozumień i znacznego ochłodzenia, odradzają się dwustronne kontakty o szerokim spektrum, w tym także dotyczącym poszanowania praw mniejszości. Obydwa kraje widzą wiele zbieżnych obszarów działania tak w polityce międzynarodowej, jak i regionalnej, w ścisłym powiązaniu z UE i NATO.

BIBLIOGRAFIA:

- ✓ Balcer A., *Trójmorze – myślenie życzeniowe czy Realpolitik?*, <<https://forumdialogu.eu/2017/10/14/trimarium/>>

- ✓ Baziur G., *Trójmorze jako koncepcja bezpieczeństwa rozwoju ekonomicznego Europy Wschodniej*, „Przegląd Geopolityczny” 2018, nr 23
- ✓ Bereza J., *Polska-Litwa: dreptanie w miejscu zamiast wspólnej polityki w regionie*, <www.pch24pl/polska-litwa-dreptanie-w-miejscu-zamiast-wspolnej-polityki-w-regionie.58598,i.html>
- ✓ Cieplucha P., *Prometeizm i koncepcja Międzymorza w praktyce polityczno-prawnej oraz dyplomacji II RP*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 2014, XCIII
- ✓ Duda: *relacje Polski i Litwy są tak dobre, jak nie były od dawna*, <www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-11-21>
- ✓ Dutka J., *Wpływ realizacji geopolitycznej koncepcji Międzymorza na bezpieczeństwo militarne Polski i Europy Wschodniej w XXI wieku*, „Przegląd Geopolityczny” 2016, nr 16
- ✓ Ekspert: *Litwa sygnalizuje, że Polska jest jej najważniejszym partnerem*, <<https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2342404>>
- ✓ Gizicki W., Łoś P., *Geopolityka Trójmorza*, „Przestrzeń Społeczna” 2019, nr 1(17)
- ✓ Grygajtis K., *Polska polityka zagraniczna 1926-1939: Od koncepcji „Międzymorza” Aleksandra Skrzyńskiego do idei „Trzeciej Europy” Józefa Becka*, „Krakowskie Studia Międzynarodowe” 2006, nr 2
- ✓ Kokot M., *Bankowiec nowym prezydentem Litwy*, <<https://wyborcza.pl/7,75399,24830960,bankowiec-nowym-prezydentem-litwy.html>>
- ✓ Kozłowska M., *Prezydent: relacje polsko-litewskie są tak dobre, jak nie były od dawna*, <<https://dzieje.pl/aktualności>>
- ✓ Kular P., *Międzymorze – utopia czy alternatywa?*, <<http://www.nowastrategia.org.pl/miedzymorze-utopia-czy-alternatywa/>>
- ✓ Lesiecki R., *Ministrowie obrony 9 państw regionu po rozmowach w Warszawie. „Współpraca to źródło naszego sukcesu”*, <www.defence24.pl/ministrowie-obrony-9-panstw-regionu-po-rozmowach-w-warszawie-wspolpraca-to-zrodlo-naszego-sukcesu>
- ✓ Lewandowska I., *Braterstwo jak za czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Echa wizyty prezydenta Dudy na Litwie*, <<https://niezalezna.pl/299032>>
- ✓ Lewandowska I., *Na imię mają Wolna Polska – pogrzeb nieznanego żołnierza AK w Ejszyszkach*, <<https://kurierwilenski.lt/2019/09/10>>
- ✓ *Litwa: dwoje Polaków w odnowionym rządzie*, <www.polsatnews.pl/wiadomosc/2019-08-07>
- ✓ Łapszewicz B., *Nowy prezydent Litwy z pierwszą oficjalną wizytą w Polsce*, <<https://kurierwilenski.lt/2019/07/15>>

- ✓ *Łączy nas nie tylko obronność i energetyka. Blisko sojusz Polski i Litwy*, <<https://polskieradio24.pl/5/1223/Artykul/2342220>>
- ✓ Miernicka M., *Spotkanie Bukareszteńskiej Dziewiatki*, <www.polskazbrojna.pl/home/articleshow/28005?t=Spotkanie-Bukaresztenskiej-Dziewiatki>
- ✓ *Para prezydencka z wizytą na Litwie*, <www.prezydent.pl/aktualności/wizytyzagraniczne/art,357,litwa.html>
- ✓ *Prezydenci Polski i Litwy o współpracy w ramach państw Trójmorza*, <<https://www.gospodarkamorska.pl/Administracja,Prawo/prezydenci-polski-i-litwy-o-wspolpracy-w-ramach-panstw-trojmorza.html>>
- ✓ Sienkiewicz M., *Koncepcja Trójmorza w polityce zagranicznej Polski po 2015 r.*, „Dyplomacja i Bezpieczeństwo” 2016, nr 1/(4)
- ✓ Sykulski L., *Geopolityka. Skrypt dla początkujących*, Częstochowa 2014
- ✓ Ukielski P., *Inicjatywa Trójmorza w polskiej polityce zagranicznej*, „Studia Europejskie” 2018, nr 2
- ✓ *Wybory prezydenckie na Litwie wygrał kandydat niezależny Gitanas Nausėda*, <<https://forsal.pl/artykuly/1414319>>
- ✓ Żurawski vel Grajewski P., *Polska dyplomacja jest skuteczna*, <<https://gpcodziennie.pl/110838-polskadyplomacjajestskuteczna.html>>